Július 20. Illés napja

Illés napja különösen a szegedi és göcseji népnek, valamint a görögkatolikus magyarságnak, továbbá a bajai bunyevácoknak, mohácsi sokácoknak számontartott ünnepe. *Szenna* kálvinista faluban nyilván középkori katolikus hagyomány nyomán dologtiltó nap: nem aratnak, nem hordanak. Helyi monda szerint egy
pógár
, vagyis jómódú gazda ezen a napon hordatta össze a gabonáját. Vacsora idején a villám belecsapott a pajtába, porrá is égett.

A kultuszt az Árpád-kori szakrális népéletünknek még a bizánci rétegeiből örököltük. Illést a karmelita rend alapítójának, illetőleg példaképének tekinti. Kedveltségét parasztságunk körében gyakori keresztnevünk, továbbá nevéből képzett családneveink: *Illés, Illyés, Illye, Éliás, Ila, Ilia* is igazolják.

A hívő zsidók Illést a messiás hírnökeként várják vissza, szó szerint értelmezve a Malakiás próféta tollára bízott isteni üzenetet: *„Imé, én elküldöm néktek Illyést, a prófétát, mielőtt eljön az Úrnak nagy és félelmetes napja”* (Mal 4,5). Habár Illés egy sort sem írt, a Jézus-korabeli zsidó hagyomány mégis Isten íródeákjának tartotta. Ő vezeti azokat a könyveket, amelyekbe Izrael népének jó és rossz cselekedeteit följegyzik. Ez dönti majd el, hogy méltó lesz-e az üdvösségre. A hiedelem a keresztény folklórba is belekerült.

A szegedi néphagyomány szerint Illés hajigálta le a kevély angyalokat az égből. Mennyköveivel azóta is célozgatja őket. Sokszor elér azonban másokat is, mert a gonosz angyalok a jó emberek mellé húzódnak. Mint látni fogjuk, hasonló hiedelem a muravidéki vendek körében is él.

Algyő öreg nemzedékei úgy mondják, hogy a világ teremtése után az Úr meg a Sátán együtt gyönyörködött a teremtett világ szépségében. Ekkor a Sátán meglátta az embert a paradicsomban. Elfogta a gyűlölet, és Urának megcsúfolására maga is Ádámhoz hasonló emberalakot rajzolt a porba. Illésnek nevezgette és költögetni próbálta: *Illés, kelj föl!* A porember azonban meg se mozdult. Az Úr erre megszólalt:
Illés, kelj föl, hajigáld mög azt, aki tégöd alkotott!
Illés nyomban fölkelt és az Úr parancsára villámokkal dobálta meg a Sátánt. Ettől kezdve van villámlás és mennydörgés. Ezért mondogatják a gyeviek égiháború idején:
Illés csatáz a Sátánnal.

A világ végének ismertetőjele lesz a szegedi eredetű Csanádapáca régi hiedelme szerint Illés és Jónás eljövetele. Mikor a világ el akar veszni, ismét lejönnek a földre. A jeruzsálemi kapuban megölik mindkettőt. Ott fekszenek majd tizennégy napig halva, de azután ők is feltámadnak.

A hitükhöz ragaszkodó embereket Kálmány Lajos verbicai följegyzése, egyúttal az archaikus szegedi hagyomány szerint szintén Illés (meg Énok) menti meg. Eszerint, amikor a világ meg akar égni, az Antikrisztus mindenféle csalárdsággal csalja a népet. Ezt mondogatja: én vagyok Krisztus! Kenyeret osztogat meg mindent, hogy neki higgyenek. Így lesz ez egy darabig. Aztán Illés meg Énok az Antikrisztust legyőzi.

A Szentírás szerint is ketten harcolnak az Antikrisztus ellen. Ezeket az egyházatyák szintén Illéssel és Énokkal azonosítják. Szerintük is Illést és Énokot majd megölik, testük temetetlenül hever. Az Antikrisztus hatalma tetőpontján híveivel az Olajfák hegyéről az ég ellen tör, de a szegedi hagyomány szerint is most már Krisztus teszi tönkre; amikor az ég felhőiből eljön eleveneket és holtakat megítélni. Parancsára most gyújtja meg a föltámasztott Énok az eget és a földet.

A szegedi néphit szerint bármilyen szárazság volna is különben, az esőnek esnie kell Illés próféta napján, illetőleg táján. Ez a hiedelem az Ószövetség (Királyok Könyve I, 16 és II. 2) ismeretes előadásán alapszik: a Karmel hegyén remetéskedő Illés könyörgésére hosszú szárazság után eső hull az égből, ami az egyházatyák tanítása szerint előképe a Megváltó eljövetelének, az isteni irgalom esőjének is.

Ha még mennydörög is ezen a napon, akkor hemperegni kell a földön, hogy a hátunk ne fájjon. *Sövényházán* (Csongrád) tréfásan így fenyegetik meg az ünnep előtti forróságot: *jaj neköd kánikulla, ha Illés próféta a nyakadat mögmossa!*

Július végének sokszor viharos, égzengéses időjárására utal: *Illés mög Jakab Annát kergeti.* Ezt az újkígyósi szólást a naptárban egymás után következő napok értetik meg velünk.

*A szegedi*tanyákon égiháború idején mondogatják: *és az Ige testté lőn, és miköztünk lakozék.* Ezzel Jézust mintegy maguk közé igézik. Meggyújtják a szenteltgyertyát is, megkeresztezik,

azaz keresztet vetnek az égre s ezt mondják:
Atyának, Fiúnak, Szentlélök Istennek. Illés próféta lassan hordd az egeket, mert az Úr Jézus Krisztus most van itt lent köztünk.

*Dusnoki*szólás szerint *Ilija: oluja*, vagyis napjára vihar szokott lenni.

Megemlíthetjük még, hogy a dohánytermelő *Csanádapácának* múlt század derekán épült templomában Illésnek hatalmas arányú képe látható, ami nyilván egyrészt a prófétának, mint az időjárás egyik patrónusának szorongó tiszteletére, másfelől pedig a szegedi hagyományok erejére mutat rá. A nap egyúttal a falu fogadalmi ünnepe is. A hasonló eredetű és foglalkozású *Maroslele*
és
Pusztaföldvár
népe első kápolnáit szintén Illés tiszteletére szentelte. Későbbi templomainak már Mária a patrónája. Talán azért, mert a papság a hívek Illés-kultuszát babonásnak érezte.

*Sümegprága*szőlőhegyében Illés napján van a *hegymise.*

Az elragadtatott Illés látható Orbán társaságában Szentendre római katolikus templomában, a hajdani dalmát szőlőművesek zászlaján. Az itteni pravoszláv székesegyházban a tabakostímár céh zászlaját (1766) őrzik a négy evangélista és a tüzes szekéren robogó Illés képével. A pécsi *Gyükés*
-szőlőhegy Bertalan-kápolnájában primitív szépségű kép: Illés a tüzes szekéren. Alighanem viharűző célzattal, fogadalomból ajánlották föl.

Baján ezen a napon nem jó a szőlőbe lépni.

Illés mintegy a szerzetesség ősatyja, ezért ábrázolásával olykor kolostorokban is találkozunk. *Türje*
premontrei rendházának refektóriumában Dorffmeister István mennyezetfreskója: Illés a pusztában, mintegy utalásul arra, hogy az Úr nem hagyja el azokat, akik érette a világot megtagadják.

Göcsejben égiháború idején ezt mondják: *csatáz az Illés, hajgálódik az Illés*. A mennykövet elhalt kovácsok készítik Illésnek. Kardos angyal is jár vele, aki a kardjával vagdalkozik.

Szintén a göcsejiek szerint Illésnek nem szabad megtudnia, mikor van a neve napja, mert ha megtudná, olyan parádét csapna, hogy még a föld is megreszketne belé, és összetörne mindent. Kérdezgeti Istentől: *Uram, mikor lesz az én nevem napja?* Válaszul ezt kapja: *az bizony még soká lesz!*
Ha később újra megkérdezi, akkor ezt a feleletet kapja;
a te neved napja már régen elmúlt.
Illés bosszújában ilyenkor dörögni kezd, keresi a nevenapját. Így vélekedik
Hercegszántó
sokác népe is. A
bátyai
katolikus „rácok” szerint Magdolnának bűnös életében sok szeretője volt. Ez a testvérbátyját, Illést nagyon bántotta. Szégyenében két lovát befogta a kocsiba, és végighajtott az égen. Innen a vihar, égzengés.

*Vásárosmiskén*mennydörgéskor azt mondják, hogy Illés most abroncsolja a hordókat. *Dány* öregjei szerint Illés zengeti az eget.
Csíkdelne
(Dolniţa) népe úgy véli, hogy égzengéskor a próféta szekere zörög.

Sajátos *ormánsági* kálvinista ünneprontó hiedelem szerint Illés napján varrott inget nem jó fölvenni, mert viselőjére *rászáll a villám*.

A göcseji Illés-hagyománynak gazdag *muravidéki* szlovén párhuzamai is vannak: itt is keresi a nevenapját. Isten megengedte neki, hogy az ördögöt üldözze. Ezt olyan buzgalommal teszi, hogy az Úrnak kell fékeznie, különben már vége lenne a világnak. A gonosz annyira fél tőle, hogy kereszt, keresztvető ember mögé bújik. Illés napján nem szabad keresztet vetni, nehogy a villám az ördög helyett bennünket találjon el. Mennydörgéskor az ostorát durrogtatja. Ő a szlovén fuvarosok patrónusa. Ha valaki hirtelen távozik valahonnan, ezt mondják rá: úgy megy, mint Illés.

Illésnek, Illés napjának a görögkatolikus hagyományban is nagy a becsülete. Egy legendamesében, amelyet a Talabor völgyi ruszinok ajkáról jegyeztek föl, Illés az ottani nép fiaként jelenik meg, akit elvittek katonának. Felesége éppen másállapotban volt. Húsz évig

szolgált messze idegenben. Nem is tudtak egymásról. Az asszony fiat szült, aki derék legénnyé vált.

Illés végre megszabadult. Jó katona volt, ezért kitüntetésből a fegyvereit is magával vihette. Útközben egy idős emberrel találkozott, aki újságolta neki, hogy feleségének fiatal legény a szeretője. Megláthatja, ha házuk ablakán benéz, mint csókolóznak egymással. Csakugyan így is volt.

Az elkeseredett Illés a legényt nyilával szívenlőtte, az bele is halt. Bujdosni készült, de találkozott a szomszédjával, akitől ismeretlenül felesége felől kérdezősködött. Ez elmondta neki, hogy az asszony milyen becsületesen élt, fiát szépen fölnevelte, és éppen most házasítja. Illés nagyon megrendült. Visszatért a feleségéhez, és elmondta, hogy ő volt fiuknak gyilkosa. Bosszút esküdött a gonosz öreg, vagyis az ördög ellen, és elindult a fölkeresésére, de hiába bolyongott.

Az Úr végre megkönyörült Illésen. Tüzes szekeret küldött érte, hogy az útját azon folytassa. Meg is találta a vén embert. Láttára nyila rettenetes nagyot dörgött, a föld megrendült bele, és agyonsújtotta vele az ördögöt, mert ő volt a bajszerző.

Illés most elhatározta, hogy nyilával valamennyi ördögöt elpusztítja. A gonosz elgondolta, hogy fába, állatba, emberbe, templomba bújik, de Illés mindenütt rátalált. A mogyoróbokorra azonban nem gondolt. Ezért kell az embernek égiháború idején mogyoróbokor alá menekülnie.

A monda töredékes magyar változatát *Torockó* népe is ismeri.

A történet a *szlovének* között is él. Illés katona volt, szabadságra jött haza. Útközben szomszédja képében az ördög elhitette vele, hogy feleségének gyermeke Illés apjától született. Hazaérkezve, apját megöli. Csakhamar kiderült azonban, hogy az ördög szedte rá. Istentől fegyvert kért, a villámot kapta, hogy a gonoszt elpusztítsa.

*Máriapócs*egyik búcsúnapja Illés próféta ünnepe, egyúttal a kegykép második könnyezésének (1715. júl. 21.) emléknapja. Másért is számon tartották.

Görögkatolikus papcsaládok még a közelmúltban is ilyenkor találkoztak Pócson egymással. Elhozták eladólányaikat is, hogy – mint mondogatták – majd Illés adja férjhez őket. Megjelentek rajta a szentelés előtt álló, házasulandó görögkatolikus papnövendékek is. Így a búcsú egyúttal házasságszerző alkalom volt.

Itt nyilvánvalóan igen régi, színes hagyomány emlékezetéről, utóéletéről van szó. Ugyanis még a XVIII. század elején is *Laborcfő* (Kraszni bród), *Pócs*, talán még *Csernekhegy* és *Bikszád* (Bicsad) bazilita kolostorai mellett, évente két-három jeles ünnepen sokszáz görögkatolikus, tájak szerint ruszin, román, magyar család gyülekezett össze. Az eladólányok virággal díszített leeresztett hajjal, az özvegyek fejükön koszorúval jelentek meg. A vőlegényjelölteket szüleik és rokonaik is elkísérték. A legtöbb legény és lány most látta egymást először: Ha a legénynek egy lány megtetszett, hozzálépett, kezét nyújtotta és így szólt: ha férj kell neked, itt vagyok, gyere a paphoz. Ha a lánynak is tetszett a legény, akkor kezet fogott vele. Ezután a legény megegyezett a lány vételárában, majd mindkét család rokonsága bement a monostorba esketésre. Azt sem kérdezte a pap, hogy hívják őket, s merre van hazájuk. Az esküvő után ettek, ittak, táncoltak, majd hazamentek. Előfordult, hogy a szülők nem is látták többé a lányukat. Azt sem tudták, hova és kihez ment feleségül. A sok verekedés, garázdaság, erőszakos leányrablás miatt a hatóságok eltiltották a leányvásárnak ezt az archaikus, szilaj módját, szelídebb formában azonban az említett búcsújáróhelyeken még századunkat is megérte.

Illés napján – nyilvánvalóan a görögkeleti Illés-nap házasságszerző hagyományaitól ihletve – *Hétfalu* evangélikus csángó fiatalsága a múlt században párkereső mulatságot szokott tartani. Erre utal a Zajzonból származott *Rab* István népies románca:

Szent Ilie napján

Zajzon vize partján

Oláh lányok, magyar lányok:

Piros rózsák, tulipánok

Vidám táncra keltek,

Karcsú ifjak örömére

Pántlikát viseltek…

Gyergyóbélbor (Bilbor) és *Gyergyótölgyes* (Tulgheş) pásztorai a szomszédos román hegylakók hatására Illés próféta napján medveünnepet ülnek. Aki ilyenkor dolgozik, annak marháit a medve, meg a mérges kígyó (Pelias berus) elpusztítja. Nem szabad most ollóval, késsel sem járni.

*Munkács*környéki ruszin hiedelem szerint Illés a névünnepén jeget dob a folyók vizébe, ettől fogva tehát már nem jó a szabadban fürdeni.

Illés a jezsuita iskoladrámában, főleg úrnapi prefigurációs játékokban is felbukkan: *Nagyszombat* (1617), *Trencsén* (1655, 1661, 1667).

Az 1848-49-es szabadságharc leverése után Temerin lakosságát sorozatos elemi csapások érték. Az őseik ezért fogadalmat tettek eme napon, s Szent Illés napját munkaszüneti nappá téve nem járnak dolgozni a mezőre, hanem a templomban fohászkodnak az Úrhoz, hogy vegye le haragját a faluról.

Forrás:

Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium, Július 20.

Illés nap-Temerin fogadalmi ünnepe

Jankovics Marcell: Jelkép-kalendárium, "Az Illés szekerén"